

Т. Г. Васильців, М. В. Куницька-Іляш

Інструментарій державної політики реалізації експортного потенціалу та зміцнення фінансової безпеки АПК України

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України АПК є пріоритетною галуззю національного господарства, що формує значну частину ВВП, забезпечує збільшення обсягів експорту і валютних надходжень, покращує експортно-імпортний баланс і місце країни в міжнародному поділі праці. Розвиток експортного потенціалу та забезпечення фінансової безпеки АПК України відбувається в умовах наявності значних проблем і перешкод, що стосуються втрати каналів товароруху та експорту продукції в умовах війни, збереження низького рівня доданої вартості та глибини переробки агропродукції, її високої сировинності, несформованості стійких систем товароруху та просування вітчизняної продукції АПК на зовнішні ринки збуту, обмеження інвестицій у технічну та технологічну модернізацію потужностей орієнтованих на експорт суб'єктів АПК, необхідності стандартизації та сертифікації агропродукції за міжнародними стандартами безпеки та якості, квотування та митно-тарифних обмежень експорту вітчизняної агропродукції на зовнішні ринки. Для подолання їх потрібно впроваджувати інструментарій, який передбачатиме диверсифікацію каналів товароруху та вихід агроекспортерів на нові зовнішні продовольчі ринки, налагодження нових виробництв агропродукції високої доданої вартості та поглибленої переробки, створення кластерів сільськогосподарських і переробних підприємств, становлення дистрибуційно-логістичних ланцюжків просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки, покращення доступності інвестиційного забезпечення розвитку виробничих потужностей та експортної діяльності підприємств АПК, мінімізацію транзакційних витрат виробництва та експорту агропродукції, покращення системи надання інформаційно-консалтингових послуг агроекспортерам, диверсифікацію зовнішніх ринків та оптимально-раціональний розподіл вітчизняної агропродукції на світовому ринку.

Ключові слова: АПК, експортний потенціал, фінансова безпека, загрози, проблеми, перешкоди, цілі, інструменти.

Постановка проблеми. Україна, маючи привабливе гео економічне та природно-кліматичне становище, володіє одним з найбільших у світі експортним потенціалом розвитку агропромислового комплексу, використання якого забезпечує можливості для активного соціально-економічного зростання та покращення місця в міжнародному поділі праці. Для нашої країни АПК є пріоритетною галуззю національного господарства, що формує значну частину ВВП та забезпечує збільшення обсягів експорту та валютних надходжень. Упродовж останніх років частка АПК у ВВП України постійно виходила за межі 10,0% (у 2021 р. – 10,3%), а іноді вона перевищувала рівень 15,0% (у 2017 р. – 17,0%). Слід зазначити також про постійне зростання частки продукції АПК у структурі експорту. Якщо у 2011 р. показник становив 9,5%, то за період до 2021 р. він збільшився в 4,3 рази, досягши 41,3% [1].

Наголосимо й на інші, особливо фінансово-економічні, сильні сторони вітчизняного АПК у світовому господарстві. В Україні серед європейських країн зафіксована найнижча вартість одного гектара сільськогосподарських угідь – 1,0-2,0 тис. євро, тоді як у сусідній Польщі показник перевищує 11,0 тис. євро, Чехії – 8,0 тис. євро, Румунії – 5,5 тис. євро, Болгарії – 5,0 тис. євро. Також вітчизняні сільськогосподарські підприємства мають можливість використовувати дешеву робочу силу за мірками європейських країн. Зокрема, в Україні середня офіційна заробітна плата в сільському господарстві на початку 2021 р. становила 278 дол. США, а в країнах-членах ЄС перевищувала 1,0 тис. дол. США (у Польщі – 1,7 тис. дол. США, Словаччині – 1,3 тис. дол. США, Угорщині – 1,1 тис. дол. США) [2].

© Т. Г. Васильців, М. В. Куницька-Іляш, 2022.

Ці та інші сильні сторони вітчизняного сектору АПК дозволяють забезпечувати лідерські позиції України на світовому ринку продовольства. Наша країна посідає перші місця за світовими обсягами виробництва та експорту соняшника, ріпака, меду, кукурудзи, ячменю, пшениці, що в сукупності дозволяє отримувати значні обсяги валютної виручки (у 2021 р. експортовано агропродукції на суму 27,7 млрд дол. США, що на 25,1% більше, ніж у 2020 р.).

Аналіз останніх досліджень. Проблематиці реалізації експортного потенціалу АПК та пошуку шляхів його збільшення присвячені публікації таких вітчизняних науковців, як К. Приб [3, с. 51-59], М. Савченко, О. Шкуренко [4, с. 47-54] та ін. Особливості забезпечення фінансово-економічного та конкурентоспроможного розвитку АПК визначені у працях Р. Лупака [5, с. 36-41], С. Кваші [6, с. 120-250], Я. Березівського [7, с. 31-35] та ін. Визначенню інституційних і структурних аспектів політики зміцнення фінансової безпеки АПК присвячені публікації О. Кубай, О. Заставнюк [8, с. 68-78], Н. Патики [9, с. 130-145] та ін.

Оскільки реалізація вітчизняного експортного потенціалу АПК відбувається в умовах динамічного ринкового середовища, це потребує врахування. Також суттєво впливають інші чинники, особливо зовнішня воєнна агресія. Зазначене створює значні перешкоди для розвитку експортного потенціалу та загрози фінансовій безпеці АПК України і визначає потребу в пошуку нового інструментарію для їх подолання і забезпечення конкурентоспроможного розвитку та зміцнення фінансової безпеки галузі.

Метою статті є наукове обґрунтування прикладного інструментарію політики забезпечення фінансової безпеки під час реалізації експортного потенціалу АПК України.

Основні результати дослідження. Попри високі конкурентні позиції на світовому продовольчому ринку, в Україні експортний потенціал АПК не реалізується повною мірою, що не дозволяє забезпечити на достатньому рівні економічну безпеку галузі, особливо стосовно досягнення та захищеності її фінансових інтересів. Передумовою цього є низка проблем і перешкод, властивих галузі вже тривалий час.

Особливо критичні зміни відбулися з початку зовнішньої воєнної та гібридної агресії, у результаті чого вітчизняні агровиробники втратили канали товароруку та можливості постачання своєї продукції, що у підсумку призвело до істотного зменшення обсягів експорту. За різними оцінками, в умовах війни втрати аграрної галузі України внаслідок знищення або часткового пошкодження сільськогосподарських угідь, блокади портів, незбору частини врожаю та впливу інших факторів сягатимуть понад 23,3 млрд дол. США, а це становить 84,0% обсягу експорту агропродукції 2020 р. Лише через обмеженість доступу до полів і втрату можливостей для збору врожаю агровиробники зазнають фінансових збитків на суму 2,1 млрд дол. США, пошкодження сільськогосподарської техніки – 1,0 млрд дол. США [10].

За таких умов посилюються загрози фінансовій безпеці АПК, які призводять до того, що суб'єкти галузі призупиняють фінансово-економічну активність і втрачають ринки збуту своєї продукції. Зокрема, третина суб'єктів малого та середнього агробізнесу заявляють, що внаслідок зовнішньої воєнної агресії щомісяця втрачають близько 50,0 тис. євро валютної виручки [11].

Вважаємо, що для відновлення валютних надходжень і посилення власної фінансової безпеки вітчизняним суб'єктам АПК потрібно активно здійснювати диверсифікацію каналів товароруку та забезпечити вихід на нові зовнішні ринки агропродукції. Наприклад, до початку українсько-російської війни головні експортні поставки вітчизняної агропродукції припадали на чотири країни –

Китай (10,2% загального обсягу експорту у 2021 р.), Єгипет (10,1%), Індію (9,6%), Туреччину (8,1%) [1]. Транспортування агропродукції відбувалося через морські порти, які наразі заблоковані або функціонують в обмеженому режимі. Натомість через сухопутні коридори агроекспортери, зокрема до країн-членів ЄС, перевозили менше чвертини продукції.

Перспективним варто вважати проєкт сухопутного транспортування вітчизняної сільськогосподарської продукції до сусідніх країн і створення сухих портів. За попередніми експертними розрахунками, потужності такого одного сухого порту дозволяють експортувати щомісяця до 150,0 тис. тонн агропродукції, які можливо в перспективі збільшити щонайменше вдвічі. Реалізація такого проєкту на перших етапах потребує від 1,0 млн дол. США інвестиційних вкладень, у разі подальшої розбудови виробничих потужностей порту потребуватиметься до 50,0 млн дол. США. Насамперед такі сухі порти доречно створювати в Польщі, з яких агропродукцію направляти до морських портів у Гданську чи Гдині та експортувати в інші країни світу, та в Румунії, використовуючи, зокрема, морський порт Констанци. У подальшій перспективі слід розглядати можливість створення сухих портів у Нідерландах і здійснення експорту вітчизняної агропродукції через морські порти міст Роттердам чи Амстердам, Ростов. Також сухі порти можуть стабільно та ефективно функціонувати в загальній європейській системі залізничного транспорту, розміщуючись поблизу залізничних магістралей, маршрути яких перетинають усю Європу.

Зауважимо, що в пошуку нових зовнішніх ринків збуту сільськогосподарської продукції визначальне значення для вітчизняних аграріїв має маркетингово-комунікаційне та інформаційно-аналітичне співробітництво. У такому контексті доречним є створення спільних із зарубіжними партнерами маркетингових агенцій, до яких також можна залучити вітчизняні компанії з надання маркетингових послуг в аграрній сфері. Варто розглядати також варіант розвитку вітчизняними маркетинговими компаніями закордонних філій, що обслуговуватимуть як українських, так і зарубіжних агровиробників, ініціюватимуть і розвиватимуть їхні спільні проєкти.

Іншою перешкодою для успішного забезпечення фінансової безпеки під час реалізації експортного потенціалу АПК є низький рівень доданої вартості та глибини переробки агропродукції, її висока сировинність. Наразі частка продукції з високою доданою вартістю в загальному обсязі сільського виробництва в Україні не перевищує 7,0%; украй негативно, що значення показника тривалий час не змінюється, а в окремі роки спостерігалось і погіршення. Загалом вітчизняні суб'єкти АПК переробляють лише 30,0% усієї продукції, а решта, відповідно, є сировинного значення та низької конкурентоспроможності. Такий стан внутрішнього сільського виробництва призвів до того, що наша країна експортує лише 14,0% готової харчової продукції і, як наслідок, постійно втрачає значні обсяги валютної виручки.

Оскільки такі проблеми не вирішуються, варто очікувати на посилення загроз фінансовій безпеці підприємств АПК, подальше недовикористання ними фінансово-економічного потенціалу, погіршення прибутковості та рентабельності. Уже сьогодні на світовому ринку продовольчих товарів вітчизняні підприємства суттєво поступаються іноземним конкурентам за низкою фінансових показників.

Вважаємо, що за такого стану АПК пріоритетне значення має налагодження нових виробництв агропродукції високої доданої вартості та поглибленої переробки, створення кластерів сільськогосподарських і переробних підприємств. Одним з основних результатів стане призупинення негативної динаміки частки готової харчової продукції в загальному обсязі експорту сільськогосподарської

продукції, яка зменшилась упродовж 2010-2021 рр. удвічі – з 25,6% (2010 р.) до 14,0% (2021 р.).

Для досягнення відповідних цілей важливо реалізувати такий інструментарій. По-перше, вітчизняним сільськогосподарським виробникам слід розвинути співпрацю із закордонними переробними підприємствами. Предметом такої співпраці має стати:

- створення на території нашої країни нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції;
- впровадження на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах енергоощадних технологій глибокої переробки продукції;
- налагодження внутрішнього виробництва нових видів агропродукції з високим рівнем доданої вартості (ріпакової та соєвої олії, біоетанолу та ін.);
- збільшення обсягів і розширення асортименту вже налагодженого вітчизняного виробництва продовольчої продукції.

По-друге, вітчизняним сільськогосподарським підприємствам потрібно передбачити створення (на договірних чи організаційно-правових засадах) локальних інтегрованих агропромислових структур, які об'єднуюватимуть ресурсні можливості та потенціал виробників і експортерів продовольчої продукції, суб'єктів зі спеціалізацією на зовнішньоекономічній діяльності із функціонуванням на території одного чи сусідніх регіонів країни та займатимуться спільним просуванням виготовленої продукції на зовнішні продовольчі ринки.

По-третє, прогресивне значення має впровадження альтернативних форм фінансування проєктів переробки та експорту агропродукції. Ідеться про впровадження селенгу в контексті розвитку зовнішнього міжгалузевого партнерства та інвестиційно-інноваційного співробітництва, факторингу – прискорення оборотності та оптимізації структури виробничих запасів експортної продукції, забезпечення реінвестування та підвищення дохідності зовнішнього капіталу, форфейтингу – отримання кредитів в іноземних фінансово-інвестиційних інституціях, мінімізації валютних ризиків, полегшення доступу до зовнішніх ринків інновацій, використання потенціалу іноземних фондів прямого інвестування зовнішньоекономічної діяльності.

Однією з перешкод для розвитку експортного потенціалу вітчизняних сільськогосподарських виробників є несформованість стійких систем товароруку та просування продукції на зовнішні ринки збуту. Наприклад, значні проблеми спостерігаються в частині морського транспортування агропродукції – низька мобільність та обмеженість виробничої інфраструктури, нерозвиненість сухих портів; залізничного – високий ступінь зносу матеріально-технічної бази, незбалансованість пропускнуої спроможності, низька ефективність державного регулювання та висока монополізованість доступу до ресурсів; автомобільного – недостатня пропускна спроможність і низька якість покриття доріг, низька виробнича потужність і значні часові витрати під час проходження пунктів митного оформлення товарів і вантажів.

За таких умов розвитку логістично-транспортної інфраструктури суттєво зростають загрози фінансовій безпеці АПК (погіршуються фінансово-економічні результати сільськогосподарських підприємств, зростає витратомісткість експорту та обмежуються можливості його нарощування тощо). Щобільше, в умовах війни та блокади морських портів сільськогосподарська діяльність стає збитковою. За різними оцінками, до кінця 2022 р. варто очікувати банкрутства понад 50,0% агровиробників, а до квітня 2023 р. – ще 40,0%. Якщо собівартість виробництва 1 т зерна становить 160,0 дол. США, то сьогоднішня закупівельна ціна зерна в

полі знизилась до 90,0 дол. США за тонну. Водночас у 5-8 разів зросли логістичні витрати у структурі експорту, які становлять до 180,0 дол. США за тонну [12].

Очевидно, що для зменшення впливу таких загроз і підвищення фінансово-економічної ефективності агровиробникам слід домогтися становлення дистрибуційно-логістичних ланцюжків просування продукції на зовнішні ринки. Тут варто запозичити європейську модель товаропросування та логістики агропродукції, за якої всі експортери через об'єднання в спільні збутові кооперативи реалізують єдину логістичну стратегію і тактику, запроваджують взаємоузгоджене комплексне логістично-транспортне обслуговування, створюють єдиний інформаційний простір під час розподілу та обміну продукції на зовнішніх продовольчих ринках.

Пріоритетне значення в забезпеченні просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки має розвиток комерційно-посередницької інфраструктури – торговельно-промислових палат, дистрибуторських і дилерських агенцій, торгових (аукціонних) домів, брокерських організацій та ін. Підкреслимо важливість розвитку дистрибуторських агенцій, завдяки яким вітчизняні агроекспортери здатні якісно формувати експортні пропозиції оптових партій продукції, створювати та розбудовувати закордонні торговельно-розподільні мережі, рационально планувати систему експортних поставок, ефективно використовувати послуги аутсорсингу закордонних логістично-збутових організацій, результативно впроваджувати ІКТ-технології (WMS, CRM, ERP, WES) та ін.

Як показує світовий досвід, підвищенню ефективності експортної діяльності сільськогосподарських виробників сприяє модернізація системи дорадчого сервісу. Досягнення цього завдання суттєвою мірою обумовлене ефективністю бюджетної підтримки дорадчої діяльності в АПК, наявністю регіональної мережі сільськогосподарських дорадчих служб, якістю інформаційного забезпечення агровиробників щодо можливостей отримання дорадчих послуг, можливостями залучення міжнародної технічної допомоги для розвитку дорадчого сервісу.

Сьогодні розвиток експортної діяльності суб'єктів АПК відбувається в умовах обмеження інвестицій у технічну та технологічну модернізацію виробничих потужностей. Наприклад, на початку 2021 р. обсяг капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки України становив 36,0 млрд грн, що на 54,7% менше, ніж у попередньому році. Негативно, що динаміка зниження капітальних інвестицій у секторі є досить тривалою і щороку становить у середньому 25,1% [1].

Інвестиційна криза в сільському господарстві України супроводжується як скороченням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (щорічно в середньому на 8,4%), так і зниженням цін на неї (8,9%). Зауважимо, варто очікувати її поглиблення в результаті зовнішньої воєнної агресії та внутрішньої соціально-економічної нестабільності. Утім, порівняно з харчовою промисловістю інвестиційна пріоритетність щодо сільського господарства радше буде збережена, інвестування не буде припинено, але переважно стосуватиметься простого відтворення основного капіталу, збереження наявних потужностей і приросту оборотного капіталу.

У результаті варто очікувати значного посилення загроз фінансовій безпеці АПК, що супроводжуватиметься зниженням прибутковості та рентабельності виробництва й реалізації продукції на експорт, недовикористанням ресурсного та фінансово-економічного потенціалу. Хоча рентабельність виробництва та експорту агропродукції (на початку 2021 р. становила 18,4%) є вищою порівняно з іншими видами економічної діяльності (оптова та роздрібна торгівля – 16,3%, інформація та телекомунікація – 15,2%, охорона здоров'я – 11,0%), але останніми роками активно зменшується, а експорт окремих видів продукції взагалі став збитковим [1]. Для подолання таких фінансових загроз підприємствам АПК

важливо домогтися покращення доступності інвестиційного забезпечення розвитку виробничих потужностей та експортної діяльності, покращення їхньої інвестиційної привабливості як ЦМК.

Якісним інструментом підвищення фінансово-господарської та економічної ефективності виробництва та експорту агропродукції слугує налагодження кооперації та інтеграції, у результаті якої можливе створення аграрно-промислових парків, виробничо-експортних кластерів чи інших інтеграційних форм господарювання. Наприклад, цінність аграрно-промислових парків полягає в забезпеченні сільськогосподарських і переробних підприємств спільною розвинутою виробничою інфраструктурою, спільною системою управління виробництвом, збутом та експортом готової агропродукції. Слід урахувувати, що створення та функціонування парку потребує не лише широкої організаційно-управлінської підтримки з боку органів місцевого самоврядування, але й передбачає утворення окремої зовнішньої структури для ефективного забезпечення фінансових та інвестиційних потреб парку (як правило, це експортно-кредитний фонд виробництва та експорту агропродукції глибокої переробки) [13, с. 96-99].

Перевагою виробничо-експортних кластерів є здатність розміщуватися в різних регіонах і інтегрувати транс – та інтеррегіональні об'єднання підприємств (виробничих, торговельних, транспортних та ін.), які займаються зовнішньоекономічною діяльністю на світовому продовольчому ринку. Важливе практичне значення має процес ініціювання та сприяння у створенні виробничо-експортних кластерів за участю вітчизняних підприємств і підприємств з країн-членів ЄС, особливо в межах транскордонного співробітництва.

В умовах воєнної агресії та значних фінансово-економічних втрат суттєве значення для вітчизняних експортерів агропродукції має розвиток комунікаційних засобів залучення інвестиційного капіталу. Одним з таких треба вважати створення електронних цифрових комунікацій експортерів агропродукції та гравців ринку фінансових послуг. Наприклад, через такі електронні майданчики може розміщуватися інформація про інвестиційні проекти вітчизняних підприємств АПК, яка б містила опис місткості та потенційної частки їх на світовому продовольчому ринку.

Значною проблемою розвитку експортної діяльності для підприємств АПК України є неузгодженість вітчизняної системи сертифікації та стандартизації якості продукції з міжнародною. Першочергово посилює складність гармонізації значна кількість стандартів в Україні. Якщо в міжнародній (ISO) та європейській (EN) системах стандартизації продукції сільського господарства та харчової промисловості діє близько 2,1 тис. стандартів, то у вітчизняній – понад 3,4 тис. стандартів (різниця становить 1,3 тис., або 62,0%). Загалом в Україні рівень гармонізації вітчизняних нормативних документів із стандартами ISO та EN у галузях АПК не перевищує 45,0%.

Що важливо, у разі пришвидшення гармонізації вітчизняної системи сертифікації та стандартизації якості агропродукції з міжнародною можна досягнути низки позитивних фінансово-економічних ефектів. Як показує зарубіжна практика, державна допомога у вигляді мінімізації трансакційних витрат зовнішньоекономічної діяльності може бути дуже важливою з точки зору економії фінансових ресурсів підприємств АПК і безпосереднього використання їх для підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх продовольчих ринках [14, с. 138-140].

Також важливим є якнайширше використання можливостей держави щодо забезпечення популяризації та просування вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішні продовольчі ринки, формування надійної ділової репутації

національних агровиробників у міжнародному середовищі, покращання параметрів інформаційного простору та комунікацій між зацікавленими суб'єктами агроекспорту.

У підсумку політика реалізації експортного потенціалу АПК України має передбачати мінімізацію трансакційних витрат виробництва та експорту, покращення системи інформаційно-консалтингових послуг. А це підтверджує важливість удосконалення нормативно-методичної бази державного нагляду за безпечністю та якістю агропродукції. По-перше, законодавчі зміни мають стосуватися зменшення кількості дозвільно-контрольних органів (служб) у сфері безпечності та якості агропродукції. Якщо в європейських країнах налічується декілька таких органів, які розподілені за галузями АПК та функціонують як єдина система, то в Україні функціонує понад 150 органів, маючи схожі функції та повноваження.

По-друге, потрібно спростити процедури та запровадити довгострокове планування державного контролю якості та безпечності агропродукції. Водночас вимагають уніфікації правові норми, які регулюють повноваження представників державного контролю, підстави та порядок обмеження і зупинення діяльності суб'єктів АПК, відповідальність сторін під час проведення державного контролю.

По-третє, треба зменшити перелік документів дозвільного характеру у сфері експортної діяльності підприємств АПК. Наприклад, доречно запровадити єдиний експлуатаційний дозвіл виробництва та експорту харчових продуктів, об'єднати ветеринарне свідоцтво та ветеринарну карту, скасувати низку декларацій і довідок, в яких містяться такі ж дані, як у документах суворої звітності.

Щодо покращення системи інформаційно-консалтингових послуг, то для цього потрібно створювати та розвивати відповідну інфраструктуру. Ідеться про функціонування інформаційно-комунікаційних центрів, дослідно-маркетингових організацій, проектно-консультаційних служб та інших інституцій, здатних виконувати такі функції та завдання: запровадження нових підходів до політики збуту агропродукції на зовнішніх ринках; удосконалення асортиментної структури та диверсифікація товарної пропозиції для зовнішніх партнерів; реалізація заходів з активізації експорту агропродукції в системі закордонних дистриб'юторських і дилерських агенцій; впровадження брендинг-технологій щодо просування вітчизняної агропродукції на зовнішні ринки; проведення мерджер-операцій задля збільшення обсягів експорту агропродукції.

Також серед перешкод для реалізації експортного потенціалу вітчизняних підприємств АПК слід розглядати квотування та митно-тарифні обмеження. Наприклад, у контексті імплементації Угоди про асоціацію з ЄС Україна використовує тарифні квоти на експорт за більшістю видів сільськогосподарської продукції і лише за окремими видами (яловича, баранина, яйця, гриби, цукрова кукурудза, глюкоза та ін.) – менше половини. Щобільше, експортери низки видів агропродукції (меду, виноградного та яблучного соків, цукру та ін.) використовують квоти впродовж одного кварталу, а надалі змушені платити за більш високою тарифною ставкою та обмежувати експортні поставки.

За таких штучних бар'єрів активно зростають фінансово-економічні ризики вітчизняних підприємств-експортерів АПК: погіршення цінової привабливості агропродукції на зовнішніх ринках, підвищення витратомісткості експортних операцій, обмеження обсягів і структури товарної пропозиції на зовнішніх ринках та ін. Варто також очікувати інших негативних наслідків, зокрема втрат конкурентних позицій на зовнішніх ринках, можливостей для розвитку закордонної дистриб'юторської та дилерської мережі, джерел залучення іноземного інвестиційного капіталу [15, с. 107-110].

Інструментарій державної політики реалізації експортного потенціалу та зміцнення фінансової безпеки АПК України

Проблеми/перешкоди реалізації експортного потенціалу АПК	Загрози фінансовій безпеці АПК	Політика реалізації потенціалу	
		Цілі	Інструменти
Втрата каналів товароруху та експорту продукції в умовах війни	Обмеження валютних надходжень та доступу до ринків збуту продукції, припинення фінансово-економічної активності	Диверсифікація каналів товароруху, вихід на нові зовнішні ринки агропродукції	Розвиток інфраструктури альтернативних каналів розподілу збуту продукції Страхування експорту Маркетингово-комунікаційне та інформаційно-аналітичне співробітництво
Низький рівень доданої вартості та глибини переробки агропродукції, її висока сировинність	Недовикористання фінансово-економічного потенціалу та погіршення прибутковості і рентабельності підприємств АПК	Налагодження нових виробництв агропродукції високої доданої вартості та поглибленої переробки, створення кластерів сільськогосподарських і переробних підприємств	Розвиток співпраці вітчизняних сільськогосподарських виробників із закордонними переробними підприємствами Створення локальних інтегрованих агропромислових структур Впровадження альтернативних форм фінансування проєктів переробки та експорту агропродукції
Несформованість стійких систем товароруху і просування вітчизняної продукції АПК на зовнішні ринки збуту	Погіршення фінансово-економічних результатів підприємств через високу витратомісткість експорту та обмежені можливості його нарощування	Становлення дистрибуційно-логістичних ланцюжків просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки	Розвиток комерційно-посередницької інфраструктури експорту аграрної продукції Модернізація дорадчого сервісу для сільськогосподарських
Обмеження інвестицій у технічну та технологічну модернізацію потужностей орієнтованих на експорт суб'єктів АПК	Зниження прибутковості і рентабельності виробництва та реалізації продукції на експорт, недовикористання ресурсного та фінансово-економічного потенціалу	Покращення доступності інвестиційного забезпечення розвитку виробничих потужностей та експортної діяльності підприємств АПК, підвищення їхньої інвестиційної привабливості як ЦМК	Створення корпоративних фондів інвестування та фінансування експортної діяльності Кооперація та інтеграція для акумулювання фінансово-інвестиційного ресурсу Формування майданчиків співпраці експортерів агропродукції та суб'єктів ринку фінансових послуг
Необхідність стандартизації та сертифікації агропродукції за міжнародними стандартами безпеки та якості	Сповільнення ділової активності та зростання витрат на підготовку продукції на експорт	Мінімізація транзакційних витрат виробництва та експорту, покращення системи інформаційно-консалтингових послуг	Удосконалення нормативно-методичної бази державного нагляду за безпечністю та якістю агропродукції Розвиток інфраструктури консалтингу та іміджової підтримки експортерів
Квотування та митно-тарифні обмеження експорту вітчизняної агропродукції на зовнішні ринки	Зростання фінансово-економічних ризиків через штучні бар'єри для експорту	Диверсифікація зовнішніх ринків та оптимально-раціональний розподіл вітчизняної агропродукції на світовому ринку	Удосконалення системи підтримки підприємств-експортерів АПК Промоція інвестиційної привабливості підприємств-експортерів агропродукції на зовнішніх ринках Покращення системи планування реалізації експортного потенціалу АПК країни

Рис. 1. Інструментарій політики забезпечення фінансової безпеки під час реалізації експортного потенціалу АПК України

Джерело: авторська розробка.

Позитивною є динаміка збільшення тарифних квот, але цього недостатньо для повноцінного використання експортного потенціалу АПК. Вважаємо, що

подолання таких перешкод можливо ефективно забезпечити через диверсифікацію зовнішніх ринків та оптимально-раціональний розподіл вітчизняної агропродукції на світовому ринку та використання низки інструментів. По-перше, доречно удосконалити систему сприяння підприємствам-експортерам АПК, особливо в контексті залучення зовнішньої фінансової допомоги. Зазначимо, багато таких можливостей передбачено в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

По-друге, органам державного управління варто активно працювати над популяризацією та промоцією підприємств-експортерів агропродукції на зовнішніх ринках. Зокрема, зайнятися інформаційно-консалтинговою діяльністю, реалізовувати маркетингово-виставкові програми, проводити широкомасштабні ярмарки та виставки й залучати для цього міжнародні фінансово-кредитні організації, бізнес-асоціації, маркетингові структури, холдингові компанії та ін.

По-третє, важливо покращити систему планування реалізації експортного потенціалу АПК країни. Ідеться про прийняття «вертикалі» стратегій і державної, регіональних і галузево-секторальних програм фінансово-інвестиційного забезпечення експортної діяльності підприємств АПК з акцентуванням на модернізації та більш повному використанні виробничо-ресурсних потужностей і матеріально-технологічної бази, стимулюванні впровадження інноваційних розробок і результатів НДДКР у виробництво агропродукції з високим рівнем доданої вартості та глибини переробки.

Отже, інструментарій політики забезпечення фінансової безпеки під час реалізації експортного потенціалу АПК України має враховувати як проблеми та перешкоди реалізації експортного потенціалу галузі, так і загрози її фінансовій безпеці, що в сукупності визначає цілі політики та конкретні інструменти її реалізації (рис. 1).

Висновки. Зважаючи на викладене, можна зробити висновки, що сьогоднішній стан і передумови реалізації експортного потенціалу не є достатніми для повноцінного забезпечення фінансової безпеки АПК. В Україні потрібно активно проводити структурні та інституційні реформи, які передбачають стимулювання та сприяння вітчизняним агроекспортерам у підвищенні рівня диверсифікації каналів товароруку та розвитку нових зовнішніх ринків агропродукції, створенні та розбудові інтеграційних структур за участю сільськогосподарських і переробних підприємств, налагодженні нового виробництва агропродукції високої доданої вартості та поглибленій переробки, розбудові дистрибуційно-логістичної мережі просування продукції на зовнішні ринки, нарощуванні виробничих потужностей та експортного потенціалу та ін.

Вважаємо, що реалізація запропонованого інструментарію дозволить забезпечити системні зрушення в забезпеченні фінансової безпеки АПК України, що позитивно позначиться на реалізації його експортного потенціалу.

Список використаних джерел

1. *Державна служба статистики України*: сайт. 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
2. *Міністерство фінансів України*: сайт. 2022. URL: <https://minfin.com.ua>
3. Приб К. А. Практика антикризового управління в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 51-59. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201910051>
4. Савченко М. В., Шкуренко О. В. Тенденції і перспективи розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. *Проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 47-54. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-4-47-54>
5. Лупак Р. Л. Інституціональні та структурні аспекти підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*: зб. наук. пр. 2021. № 63. С. 36-41. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-63-06>
6. *Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ і ЄС*: монографія / ред. С. М. Кваша. Київ: ВД «Кондор», 2018. 444 с.

7. Березівський Я. П. Ідентифікація умов та чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*: зб. наук. пр. 2021. Вип. 64. С. 31-35. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-05>
8. Кубай О. Г., Заставнюк О. А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 4. С. 68-78. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.4.68>
9. Patyka N. Priorities ensuring of the Ukraine's agriculture competitiveness in the world markets. *Agricultural and Resource Economics*. 2018. Vol. 4(4). Pp. 130-145. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2018.04.04.10>
10. Аграрії втратили за час війни \$4,3 млрд – KSE Агроцентр. *Landlord*: сайт. 16.06.2022. URL: <https://landlord.ua/news/ahrarii-vtratyly-za-chas-viiny-4-3-mlrd-kse-ahrotsentr>
11. Втрати українського малого та середнього бізнесу внаслідок війни суттєво зросли – ЄБА. *АПК-Інформ*: сайт. 17.08.2022. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1528762>
12. Тарасовський Ю. Зростання тарифу для зернових вантажів матиме катастрофічні наслідки для аграріїв – УЗА. *Forbes.ua*: сайт. 29.06.2022. URL: <https://forbes.ua/news/zrostantnya-tarifu-dlya-zernovykh-vantazhiv-matime-katastrofichni-naslidki-dlya-agrariiv-uza-29062022-6877>
13. Васильців Т. Г., Лулак Р. Л., Юрків Н. Я. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 90-101.
14. Куницька-Пляш М. В. Європейський досвід державного регулювання та підтримки розвитку аграрного сектору економіки та можливості його застосування в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гюсцького. Серія: Економічні науки*. 2011. Т. 13. № 4(5) (50). С. 135-144.
15. Vasylytsiv T., Lupak R. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3(44). С. 105-112.

References

1. *State Statistics Service of Ukraine*: Website (2022). Retrieved from <https://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
2. *Ministry of finance of Ukraine*: Website (2022). Retrieved from <https://minfin.com.ua> [in Ukrainian].
3. Prib, K. A. (2019). Praktyka antykrizovoho upravlinnya v sils'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh [Practice of anticrisis management in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK – The economy of agro-industrial complex*, 10, 51-59. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201910051> [in Ukrainian].
4. Savchenko, M. V., & Shkurenko, O. V. (2019). Tendentsiyi i perspektyvy rozvytku ahroprodovol'choho rynku v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky [Trends in and Prospects for the Development of the Agricultural Commodities Market in a Globalized Economy]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 4, 47-54. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-4-47-54> [in Ukrainian].
5. Lupak, R. L. (2021). Instytutsional'ni ta strukturni aspekty pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahroprodovol'choyi produktsiyi [Institutional and structural aspects of increasing the competitiveness of agricultural products]. In *Visnyk Lvivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky [Herald of the Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences]*: Vol. 63 (pp. 36-41). DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-63-06> [in Ukrainian].
6. Kvasha, S. M. (Ed.). (2018). *Napryamy pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrahnoho sektoru v umovakh formuvannya i funktsionuvannya ZVT i YeS [Directions of increasing competitiveness of agricultural sector in conditions of formation and functioning of FTA with EU]*. Kyiv: PH «Kondor». [in Ukrainian].
7. Berezivskyy, Ya. P. (2021). Identyfikatsiya umov ta chynnykiv formuvannya tekhnolohichnoyi konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky [Identification of conditions and factors of formation of technological competitiveness of the national economy]. *Visnyk Lvivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu – Herald of the Lviv University of Trade and Economics*, 64, 31-35. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-05> [in Ukrainian].
8. Kubay, O. H., & Zastavnyuk, O. A. (2015). Udoslonaennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky v systemi antykrizovoho upravlinnya ahrahnoho pidpryyemstva [Improvement of financial and economic security in the system of anti-crisis management of agricultural enterprises]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 4, 68-78. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.4.68> [in Ukrainian].
9. Patyka, N. (2018). Priorities ensuring of the Ukraine's agriculture competitiveness in the world markets. *Agricultural and Resource Economics*: 4, 4, 130-145. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2018.04.04.10>
10. Ahrariyi vtratyly za chas viyny \$4,3 mlrd – KSE Ahrotsentr [Farmers lost \$4.3 billion during the war – KSE Agrocenter] (2022, Jun 16). *Landlord*: Website. Retrieved from <https://landlord.ua/news/ahrarii-vtratyly-za-chas-viiny-4-3-mlrd-kse-ahrotsentr> [in Ukrainian].
11. Vtraty ukrayins'koho maloho ta seredn'oho biznesu vnaslidok viyny suttyevo zrosly – YeBA [Losses of Ukrainian small and medium-sized businesses as a result of the war have increased significantly – EBA]. Retrieved from <https://www.apk-inform.com/uk/news/1528762> [in Ukrainian].
12. Tarasovskyy, Yu. Zrostantnya taryfu dlya zernovykh vantazhiv matyme katastrofichni naslidky dlya ahrariiv – UZA [The increase in the tariff for grain cargoes will have catastrophic consequences for agrarians – UGA]. *Forbes.ua*: Website. Retrieved from <https://forbes.ua/news/zrostantnya-tarifu-dlya-zernovykh-vantazhiv-matime-katastrofichni-naslidki-dlya-agrariiv-uza-29062022-6877> [in Ukrainian].

13. Vasylytsiv, T. H., Lupak, R. L., & Yurkiv, N. Ya. (2012). Instytutsiyne zabezpechennya rozshyrennya finansovykh mozhlyvostey pidpryyemstv promyslovosti ta APK na rehional'nomu rivni [Institutional support for expanding the financial capabilities of industrial and agricultural enterprises at the regional level]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 3, 90-101. [in Ukrainian].
14. Kunitska-Ilyash, M. V. (2011). Yevropeys'kyu dosvid derzhavnoho rehulyuvannya ta pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky ta mozhlyvosti yoho zastosuvannya v Ukraini [European experience of state regulation and support for the agrarian sector of the economy and the possibility of its application in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Lvivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy imeni S. Z. Gzhyts'koho. Seriya: Ekonomichni nauky – Scientific bulletin of S. Z. Hzhyskyi Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Series: Economic Sciences*, 13: 4(5) (50), 135-144. [in Ukrainian].
15. Vasylytsiv, T., & Lupak, R. (2017). Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine [Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 3(44), 105-112.

Vasylytsiv T. H., Kunitska-Ilyash M. V. Public policy tools for Ukraine's export capacity realization and agricultural financial capacity reinforcement

At the current stage of Ukraine's socio-economic development, agriculture is the priority industry in the national economy that constitutes a substantial share of GDP, secures the growing volumes of exports and foreign currency inflow, and improves the export-import balance and the country's position in international labor division. Ukraine's export capacity is developed and the financial security of agriculture is maintained in conditions of significant problems and obstacles related to the loss of commodities shipment channels and commodities exports in war, consistent low value-added and depth of agricultural processing, high concentration of raw materials, unformed consistent systems of commodities shipment and promotion of the domestic agriculture on external sales markets, limited investment in technical and technological modernization of export-oriented agricultural entities' capacity, the need to standardize and certify agriculture following international standards of security, quality, quotas, and customs-tariffs restrictions on domestic agricultural exports to external markets. Therefore, to overcome them, it is necessary to introduce a set of tools that includes the diversification of commodities shipment channels and entry of agricultural exporters to the new external food markets, establishment of new manufacturing of high value-added agriculture and expansion of processing, creation of agricultural and processing clusters, the establishment of distribution-logistics chains of domestic products promotion on external markets, improvement of accessibility of investment framework of agricultural companies' production capacity and export activity development, minimization of transaction costs of agricultural manufacturing and exports, improvement of the system of information and consulting services provided to agricultural exporters, diversification of external markets, and optimal-rational distribution of domestic agriculture on the global market.

Keywords: agriculture, export capacity, financial security, threats, problems, obstacles, goals, tools.

Васильців Тарас Григорович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: tgvas77@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2889-6924>).

Vasylytsiv Taras Hryhorovych – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Head of the Department of problems of social and humanitarian development of the regions of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Куницька-Іляш Марта Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені І. В. Поповича Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького (e-mail: kunitskam@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2559-1065>).

Kunitska-Ilyash Marta Vasilivna – Ph.D. (Econ.), As. Prof., As. Prof. of the Department of economics of enterprise, innovations and advisory in agriculture named after Ivan Popovych of the Stepan Gzhyskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv.

Надійшло 06.09.2022 р.